

je 447. srušio dio trostrukih Teodozijeve zidina Konstantinopola (str. 110-111), a 480. oba Troadska trijema i kip Teodozija Velikoga (str. 126-127). Impresivan je Marcelinov opis erupcije Vezuva iz 472. godine: „*Užarena planina Vezuv u Kampaniji, nabujala od unutarnjeg plamena, izbljuvala je spaljenu utrobu i čitavo lice Europe prekrila sitnim prahom, a noćna je tmina zavladała za dana. Spomen na taj zastrašujući pepeo, Bizantijci godišnje bilježe osmog dana novembarskih ida*“ (str. 122-123). Marcelin je zabilježio desetak požara u Konstantinopolu, a među najstrašnije je stavio one iz 464. i 491. godine (str. 120-121, 132-133). U potonjem je „zbog građanskog rata spaljen najveći dio grada“. Marcelin je popratio i astrološke fenomene koji su zbog nerazvijenosti astronomije, predrasuda i vjeronanja bili nepoželjna atrakcija. Pomrčinu Sunca, koja je u kulturama staroga svijeta izazivala hysteriju i strahopoštovanje, Marcelin bilježi čak pet puta: 393., 417., 418., 497. i 512. godine.

Iako nije bio darežljiv u riječima, Marcelin je pisao jezgrovito. Ostavio je niz dragocjenih „sitnih“ podataka o datumima, osobama, pojavama i problemima s kojima su se ljudi 4., 5. i 6. stoljeća suočavali u svakodnevnom životu.

Knjiga završava popisom literature (str. 273-274), lokaliteta i geografskih pojmova koji se spominju u Kronici (str. 275-280), cijelim nizom karata (str. 281-290) te abecednim kazalom ključnih riječi i izraza (str. 291-334). Namijenjena je za sve ljubitelje kasnoantičke i ranosrednjovjekovne europske povijesti. Vrijedna je dopuna znanju o svom vremenu.

Josipa FAVRO i Ante VUČIĆ

Enciklopedija „svetomjestopisa“ Hrvatske

Andelko Badurina, *Hagiotopografija Hrvatske*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti i Kršćanska sadašnjost, 2006. (CD izdanje)

U izdanju Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu i nakladničke kuće „Kršćanska sadašnjost“ objavljeno je 2006. godine izdanje računalne baze u obliku kompaktnog diska (CD-a) podataka pod naslovom *Hagiotopografija Hrvatske*.¹ Autor toga zahtjevnog, dugogodišnjeg projekta je Andelko Badurina, franjevac trećoredac glagoljaš, povjesničar umjetnosti. Prvenstveno poznat po koautorstvu i uredništvu *Leksikona ikonografije liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* (do danas tiskanog u čak pet izdanja: 1979, ²1985, ³1990, ⁴2000, ⁵2006) te monografijama *Uloga franjevačkih samostana u urbanizaciji dubrovačkog područja* (1990) i *Iluminirani rukopisi u Hrvatskoj* (1995, također i na engleskom i njemačkom jeziku *Illuminated manuscripts in Croatia; Illumierte Handschriften in Kroatien*), Andelko Badurina pridodao je svome bogatom opusu još jedno vrijedno djelo, a našoj povijesnoj i povijesno-umjetničkoj znanosti potreban orijentir i pomagalo.

Ovo se djelo sastoji od CD-a i popratne knjižice uz CD, u kojoj se donosi tekst *Hagiotopografija Hrvatske* (str. 3-11) Andelka Badurine, te prigodno-pogovorne riječi

¹ Usp. i Andelko BADURINA, *Hagiotopografija Hrvatske*, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, (Ivanki Reberski u čast), god. 27 (2003), 305-310.

Posvećenje prostora (str. 12-13) koju potpisuje povjesničar umjetnosti Tonko Maroević. Na kraju knjižice nalazi se uputa za instalaciju CD-a *Hagiotopografija Hrvatske* i kako je što učinkovitije koristiti.

Na omotnici CD-a i na samome CD-u nalazi se fotografija lunete glavnog portala nekadašnje župne crkve u Starom Pagu s prikazom Marije, zaštitnice majstora Pavla Da Sulmona, iz 1392. godine.

Prema tumačenju Anđelka Badurine riječ *hagiotopografija*, čija etimologija dolazi od starogrčkog pridjeva *ἅγιος (hágios)* što znači svet, potom riječi *τόπος (tópos)* u značenju mjesta i glagola *γράφειν (gráfein)* koji znači pisati, na hrvatski bi se mogla prevesti kao *svetomjestopis* odnosno „to je popis svih svetih mjesta na nekom prostoru, mjesta posvećenih Bogu, (božanstvima) ili svecima, a obrađuje njihov utjecaj na prostor i život ljudi koji žive na tom prostoru“ s napomenom da su u *Hagiotopografiji* „uzeta samo kršćanska, još uže katolička sveta mjesta u Hrvatskoj“.

Podatci iz ove baze mogu se pretraživati po nekoliko kriterija: prema svecu, pridjevu sveca, području smještaja svetog mjesta, biskupiji svetog mjesta, župi svetog mjesta, stilu građenja, broju brodova, broju apsida, tipovima apsida, blagdanu sveca, vremenu građenja svetog mjesta, zaštiti sveca, lokalitetu svetog mjesta i atributu sveca. Također je važno naglasiti da je samu bazu moguće mijenjati i nadopunjavati novim i vlastitim podacima i, dakako, sve to imati u pisanom obliku.

Primjer upita (traženi su podatci npr. o župi Dubašnica na otoku Krku, odnosno o Župi sv. Apolinara, biskupa i mučenika – Dubašnica/Bogovići):

Svetac	Andrija	Stil	Romanika + gotika	Vrijeme	12/13. st.
Biskupija	Krčka (povijesno)	Tip apsida	Polukr	Blagdan	30. 11.
Područje	Kvarner	Brodova	1		
Župa	Dubašnica	Apsida	1	Smještaj	U Hrvatskoj
Lokalitet	Žgombić				
Atribut	Andrijin križ, (X).				
Zaštita	Bizant, ribari, nerotkinje, grčevi				
Primjedbe	Spomen 1454. Povećana 1790.				

Svetac	Antun Padovanski	Stil	Barok	Vrijeme	1657.
Biskupija	Krčka (povijesno)	Tip apsida	Pravok	Blagdan	13. 6.
Područje	Kvarner	Brodova	1		
Župa	Dubašnica	Apsida	1	Smještaj	U Hrvatskoj
Lokalitet	Sv. Anton				
Atribut	Ljiljan, knjiga, Dijete Isus, propovijeda ribama, franjevac.				
Zaštita	Izgubljene stvari, djeca, siromasi				
Primjedbe					

Svetac	Antun Padovanski	Stil	Historicizam	Vrijeme	1906.
Biskupija	Krčka (povijesno)	Tip apside		Blagdan	13. 6.
Područje	Kvarner	Brodova	1		
Župa	Dubašnica	Apsida	0	Smještaj	U Hrvatskoj
Lokalitet	Vantačić, kapelica				
Atribut	Ljiljan, knjiga, Dijete Isus, propovjeda ribama, franjevac.				
Zaštita	Izgubljene stvari, djeca, siromasi				
Primjedbe					

Svetac	Apolinar	Stil	Romanika	Vrijeme	11. st.
Biskupija	Krčka (povijesno)	Tip apside	Nepozn	Blagdan	23. 7.
Područje	Kvarner	Brodova			
Župa	Dubašnica	Apsida		Smještaj	U Hrvatskoj
Lokalitet	Stara župna				
Atribut	Biskup, mač, gavran, bat.				
Zaštita	Ravena				
Primjedbe	Spomen 1153. do 17. st. kada seli u Bogović.				

Svetac	Apolinar	Stil	Historicizam	Vrijeme	1854.
Biskupija	Krčka (povijesno)	Tip apside	Polukr	Blagdan	23. 7.
Područje	Kvarner	Brodova		3	
Župa	Dubašnica	Apsida	3	Smještaj	U Hrvatskoj
Lokalitet	Župna nova, Bogović				
Atribut	Biskup, mač, gavran, bat.				
Zaštita	Ravena				
Primjedbe	Trikonhos Gospe Karmelske postaje joj apsida.				

Svetac	Ivan Matha, de	Stil	Barok	Vrijeme	18. st.
Biskupija	Krčka (povijesno)	Tip apside	Pravok	Blagdan	8. 2.
Područje	Kvarner	Brodova	1		
Župa	Dubašnica	Apsida	1	Smještaj	U Hrvatskoj
Lokalitet	Oštrobradić				
Atribut	Bijeli habit, crveno-plavi križ na prsima.				
Zaštita	Zatvorenici				
Primjedbe					

Napomena: ovdje je prikazano samo 6 od 17 obrađenih svetomjestopisa dubašljanskoga kraja na otoku Krku.

U uvodnoj studiji A. Badurine navedeni su ključni momenti u nastanku svetih mjesta, koji kronološki često idu od samih početaka, pa zaštita/patronat „nekog božanstva ili heroja nad nekim mjestom“ može „datirati već od prapovijesti“ i „trajati do danas“. „Osim temeljnog religioznog“ zaštita/patronat „sadrži u sebi i niz drugih sadržaja, aspekata i utjecaja na život u prostoru i na organizaciju tog prostora“ i može biti: 1. **psihološke** (zavjeti, bolest itd.); 2. **kulturne** („patronat sveca povod je za znamenita umjetnička djela“); 3. **društveno-gospodarske** (bratovštine, hodočašća, blagdani svetaca kao mjesta razmjene materijalnih dobara; autor ovdje posebno ističe da „mnogi pojedinci ili zajednice ostavljaju i pismeni dokaz svoje moći, kao npr. knezovi Višeslav, Trpimir, Branimir, župan Godečaj te brojni kasniji imućnici i bratovštine“ [str. 4]) i 4. **političke naravi** (preko kulta svetaca često se „šire i strani utjecaji pa i vlast osvajača [Bizant, Venecija, Austrija itd.]“).

Zanimljiva je Badurinina konstatacija glede kontinuiteta/diskontinuiteta svetih mjesta. „Jedan od prvih zahvata osvajača na novom teritoriju bit će rušenje starih svetišta i podizanje novih, vlastitih, o čemu smo se mogli uvjeriti i u ovom našem zadnjem, Domovinskom ratu, od Sarvaša do Škabrnje i Dubrovnika“ (str. 4). U povijesnom pogledu to izgleda tako da su, primjerice, na našim prostorima Rimljani rušili ilirska svetišta, a kršćanstvo se gotovo istim načinom odnosilo prema ilirskim i rimskim svetištima. Nakon kristijanizacije hrvatski narod ruši poganska svetišta i gradi svoja. A. Badurina navodi zanimljiv podatak da u glagoljaškoj terminologiji postoji naziv *kršćenje* ili *prekrst crkve* u značenju posvete crkve. Sličan proces događao se i s pojedinim božanstvima: sv. Mihovil je zbog svojih atributa lako zamijenio „rimske bogove i Merkura (krila i vaga) i Marsa (štit i koplje)“, a u „Trilju zamjenjuje obojicu, jer je u rimsko doba tamo bio veliki rimski logor, a ujedno i veliko sajmište dvaju velikih susjednih regija – Dalmacije i Bosne, koje traje do danas“. Slavenkog Svantevida zamjeno je sv. Vid zbog imenske sličnosti, Sveto Trojstvo Troglava, sv. Petar Peruna, sv. Juraj preko slavenkog je Zelenog Jurja zamijenio rimskoga Silvana i vojničkoga Mitru.

Autor je u uvodnom tekstu prikazao osnovni pravac nastanka i razvoja svetih mjesta koja se gotovo po nekom nepisanom pravilu uvijek podižu na uzvisinama i istaknutim mjestima. **Prvom razdoblju** pripadao je period od 4. do 6. stoljeća kada se najstarija kršćanska svetišta grade u čast Blaženoj Djevici Mariji i drugim mučenicima. **Drugo**

razdoblje, koje je trajalo od 6. do 9. stoljeća, obilježava rušenje svetišta iz prvoga razdoblja kao posljedica velikih seoba naroda, propasti Zapadnoga Rimskog Carstva itd. Misionarskim djelovanjem i pokrštavanjem u Hrvata dolaze i pojedini svetački kultovi te se grade nova kršćanska svetišta.

U svojoj podjeli A. Badurina **treće razdoblje** gradnje svetih mjesta stavlja u vrijeme nakon pokrštenja Hrvata. Ono traje od 9. do 12. stoljeća (Blažena Djevica Marija, Sveto Trojstvo, sv. Martin, apostoli i veliki mučenici). U tom razdoblju s područja Bizantskog Carstva stižu sveci Andrija i Nikola. Iz Ravenne (koja je doduše jedno vrijeme – 6-8. st. – bila pod Bizantom) i Akvileje dolaze kultovi sv. Apolinara, sv. Fuske, sv. Stošije, sv. Krševana i sv. Asela. S franačkog područja u naše krajeve, posebice tijekom 9. i 10. stoljeća, stiže kult sv. Martina. Dakle, može se primijetiti da su susjedna i(li) hrvatska granična područja tijekom vremena iskazivala svoj politički i kulturni utjecaj i preko svetaca.

U **četvrtom razdoblju** gradnje, od 13. do 16. stoljeća, primat zauzimaju sv. Nikola, sv. Kuzma i sv. Damjan, sv. Lucija, sv. Agata, sv. Roko, sv. Blaž, sv. Vid, sv. Antun opat i sv. Antun Padovanski. **Peto razdoblje** omeđeno je 17. i 18. stoljećem, koje se jednim dijelom nastavlja i u 19. stoljeću (Gospa od Zdravlja, sv. Nikola, sv. Barbara, sv. Ilija, Gospa Snježna, Gospa Karmelska, sv. Ivan, sv. Pavao i sv. Lovro). U 20. stoljeću – **šesto razdoblje** – crkve su posvećivane onim svetcima koji „više djeluju na osjećaje“ (Srce Isusovo i Marijino) i nositeljima „teoloških i ideoloških poruka“ (Bezgrješna i njezina sljednica Gospa Lurdska) – „a u najnovije doba Kristovim otajstvima i brojnim Marijinim atributima te nacionalnim svecima, od kraja 19. stoljeća najprije Ćirilu i Metodu, a zatim Nikoli Taveliću, Leopoldu Mandiću, Alojziju Stepincu“ (str. 9).

Po autoru na sadašnjem hrvatskom području ima ukupno 7520 svetih mjesta i to klasificiranih na ona koja danas postoje i na arheološke lokalitete ili toponime. Autor također ističe kako se na onim područjima koja su u različitim povijesnim razdobljima pripadala Hrvatskoj – Bosna i Hercegovina, Boka Kotorska i istočni Srijem – nalazi 642 sveta mjesta, a ako zbrojimo s onima u Hrvatskoj sveukupan broj svetih mjesta u Hrvata doseže broj od 8161.

U *Hagiotopografiji Hrvatske* zastupljeno je ukupno preko 340 svetaca. Najzastupljenija je Blažena Djevica Marija s 38 različitih naslova (npr. Sveta Marija, Velika Gospa, Mala Gospa, Gospa Karmelska, Gospa od Zdravlja, Gospa Snježna, Gospa od Ružarija itd.) na 1390 lokaliteta. Po zastupljenosti potom slijede: sv. Ivan Krstitelj u 360 crkava, sv. Nikola u 328 crkava, sv. Petar u 220 crkava, a sv. Petar i sv. Pavao (u 80 crkava) ukupno u 308 crkava, sv. Mihovil u 296 crkava, sv. Juraj u 279 crkava, sv. Antun Padovanski u 242 crkve, sv. Roko u 232 crkve, sv. Križ u 232 crkve, sv. Martin u 210 crkava, Sveto Trojstvo u 195 crkava, sv. Vid u 142 crkve itd.

Matični podatci *Hagiotopografije Hrvatske* sastoje se od: bibliografije, 25 biskupija, 18 područja, 8165 svetih mjesta, 350 svetaca, 8 tipova apsida te 501 župe.

Bibliografija radova sadrži 209 jedinica (arhivski izvori, knjige, članci i rukopisi) koji tematski obrađuju područja Banske Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Boke Kotorske, Dubrovačkog područja, Gorskog kotara, Hvarskog područja, Istre, Korduna, Kvarnera, Like i Krbave, Šibenskog područja, Slavonije, Baranje i Srijema, Splitskog područja i Zadarskog područja. Neki put, kako bibliografija tako i područja, prekoračuju i na susjedne zemlje, na Mađarsku i Sloveniju.

Osobito je značajno to da je ovo djelo prezentirano u suvremenom elektroničkom formatu. Prvotno je autor (r. 1935.) ručno vodio kartoteku, a potom je podatke unosi u

računalni program (isprva u dBase IIIplus, potom u MS Access i na koncu u MS Visual Basic). Kroz taj su ga računalni put vodili i bili mu suradnici Marko Tadić, Eva Kuruc, Krunoslav Barišić i Kristijan Bahun.

Čvrsto vjerujemo da će ova baza podataka pripomoći boljem i bržem pregledavanju, proučavanju i vrednovanju *svetomjesticopisa* Hrvatske i susjednih područja, odnosno pridonijeti toliko nužnim interdisciplinarnim istraživanjima naše bogate duhovne i crkvene povijesti pogotovo kad se ima na pameti da je u njezinu izradu uloženo preko trideset godina terenskog rada i isto toliko godina istraživanja arhivskih vrela i proučavanja literature.

Tomislav GALOVIĆ

Sinteza europskoga srednjovjekovlja iz hrvatskoga pera

Ivo Goldstein – Borislav Grgin, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Zagreb: Novi Liber, (Historiae, knjiga 7), 2006, 535 str.

Knjiga sveučilišnih profesora **Ive Goldsteina** i **Borislava Grgina** „*Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*“ „prvi je sustavan i cjelovit pregled povijesti europskog i mediteranskog prostora od 4. do kraja 15. stoljeća koji su napisali hrvatski autori“ (T. Raukar). Znanstveno recentna, pregledno prezentirana i stilski vrlo jasna, pravovaljani je autorski odgovor na izazove bolonjskoga procesa u nastavi iz predmeta „Europske i svjetske povijesti u srednjem vijeku“ jer u 15 poglavlja prati jedan semestar od 15 tjedana.

Krenuvši iz sredozemnog bazena, fokusa europske civilizacije, autori su vrlo promptno uspjeli prenijeti europsko ime i civilizaciju iza uvriježenih limesa antike. Europsko su srednjovjekovlje protegnuli na Zapad do britanskih otoka i vikinških podviga na Atlantiku, na Sjever do normanskih gradilišta drakara u Skandinaviji, na Istok do slavenskih povijesnih prapostojbina i na Jug do islamske kolijevke i njihova srednjovjekovnog prostora.

Nakon uvodnoga upita „što je to srednji vijek?“ (str. 11-12), autori su istražili nesigurni i dekadentni „rimski svijet u 4. stoljeću“. Riječ je o društvu koje se zbog političkih neprilika našlo u civilizacijskoj krizi i duševnoj apatiji bezvoljnoj za očuvanjem političkih, gospodarskih, kulturnih tekovina rimske civilizacije (str. 13-34). Gubitak političke i ekonomske sigurnosti najviše je pogodovao kršćanskoj vjeri koja se nezaustavljivo širila od vladavine Konstantina Velikoga postavši u konačnici najživotnijim elementom rimske civilizacije. Drugo je poglavlje popratilo stihijsko „propadanje rimskoga svijeta na Zapadu“ pod prividnim pritiskom brojnih barbarskih germanskih naroda: Alamana, Vandala, Burgunda, Vizigota, Ostrogota, Franaka i Langobarda (str. 35-86). U naslijeđu su Zapada ipak ostali rimski gradovi, sustav „villa“, rimsko pravo, latinska pismenost i, nadasve, Crkva koja je na kormilo željenoga europskog jedinstva postavila Franke, „najdalje“ rimske susjede i od svih germanskih naroda „najbolje“ promicatelje katoličke vjeroispovijesti.

Istok je na svom teritoriju, za razliku od Zapada, pretrpio manje civilizacijskih udara, ponajprije zahvaljujući očuvanju kasnoantičke trgovine i gradske privrede a tek potom zahvaljujući geografskim barijerama koje su uz neosvojive trostruke carigradske zidine

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 39

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

 FF press

ZAGREB 2007.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 39

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Miljenko Jurković

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura i korektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u listopadu 2007. godine

Naklada

400 primjeraka

